

ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

**ОБРАЗ БІЛОРУСІ
В ІСТОРІОГРАФІЇ
ТА ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ
УКРАЇНЦІВ**

Колективна монографія

Черкаси – 2015

УДК 94(475)"19/20":930.1(477)"19/20"
ББК 63.3(4Біл)6+63.1(4Укр)6
О 23

Рецензенти:

*Корновенко С. В., доктор іст. наук, професор
Лазуренко В. М., доктор іст. наук, професор*

Автори:

Івангородський Костянтин
Масненко Віталій
Михайлюк Юрій
Присяжнюк Юрій
Тельвак Віталій
Шамара Сергій

*Рекомендовано до друку Вченої радою
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького,
протокол № 3, від 14 грудня 2015 р.*

*Публікація містить результати досліджень, проведених при
грантовій підтримці Держаного фонду фундаментальних досліджень за
конкурсним проектом №Ф67/8-2015 **Спільна історія України та Білорусі
в сучасній колективній пам'яті обох народів: компаративний аналіз***

О 23 **Образ Білорусі в історіографії та історичній пам'яті українців.**
Колективна монографія / Керів. автор. кол. та ред. В. В. Масненко. –
Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – 200 с. (серія «Історіографічні
студії», Вип. 3.)
ISBN 978-966-353-404-6

У книзі з позицій компаративної історіографії розглянуті особливості відображення спільного минулого в українській і білоруській історичній науці та колективній пам'яті. Звернута увага на концептуальні аспекти формування білоруської та української історіографії у модерний час та рецепцію провідних дослідників (М. Грушевського та М. Довнар-Запольського). Охарактеризований механізм взаємодії історії, історіографії і колективної історичної пам'яті українців і білорусів. Видання розраховане на фахівців-істориків, викладачів вищої школи, учителів, студентів та всіх тих, хто цікавиться історією.

УДК 94(475)"19/20":930.1(477)"19/20"
ББК 63.3(4Біл)6+63.1(4Укр)6

ISBN 978-966-353-404-6

© Автори, 2015
© ЧНУ ім.Б.Хмельницького, 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	5
--------------------	----------

I. ІСТОРИЧНА НАУКА

1.1. Білоруська історична наука у першій третині XX ст. (Масненко Віталій)	14
1.2. Білоруська історіографія сьогодні: між неорадянським та національним дискурсом (Івангородський Костянтин).....	31
1.3. Дослідження історії Білорусі в українській історіографії XX – початку XXI ст. (Масненко Віталій)	64

II. ІСТОРИКИ

2.1. Соціальна історія ВКЛ у науковій спадщині М. Довнар-Запольського (Михайлюк Юрій)	75
2.2. Михайло Грушевський у дзеркалі білоруської історіографії першої третини XX ст. (Тельвак Віталій).....	107

III. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ

3.1. Ментальна мапа Білорусі через призму самопрезентації інтелектуалів (Масненко Віталій, Шамара Сергій)	122
--	------------

1.2. БІЛОРУСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ СЬОГОДНІ: МІЖ НЕОРАДЯНСЬКИМ ТА НАЦІОНАЛЬНИМ ДИСКУРСАМИ

У дослідницькому полі теперішньої української історіографії практично відсутні студіювання розвитку історичної науки у сусідніх країнах, у тому числі це стосується й проблем розвитку сучасної білоруської національної історіографії. Крім суто науково-пізнавального інтересу, порушена проблематика, на наше переконання, може багато в чому як компаративна опція прислужитися й для самоаналізу власне сучасної української історичної науки, оскільки дозволяє останній визначити в тому числі й динаміку особистого поступу, й новітні больові точки, й причини «хвороби росту», й можливі перспективи фахової трансформації, й, безсумнівно, багато іншого.

Не можна, однак, не помітити, що на всьому пострадянському просторі «нові» національні історіографії практично припинили звертати увагу на розвиток і проблеми історичної науки своїх сусідів. Тому дотепер, скажімо в «позабілоруському» контексті, мало хто з професійних істориків обізнаний зі становищем сучасної білоруської історіографії, а відтак, має про неї доволі приблизне уявлення. Позаяк саме в Білорусі на початковому етапі її незалежного існування «національна» історіографія зазнала чи не найдраматичніших трансформацій, пройшовши за досить короткий проміжок часу (менше десяти років) шлях від натхненної «націоналізації» історії до реінсталяції історичної науки у статусі ідеологічної «прислужниці» політичного режиму та не менш дивовижної реанімації радянської моделі історіописання. Хоча багатьом сучасникам зрозуміло, що це стало можливим тільки за політичної позиції, котру обрав перший (і досі останній) білоруський президент А. Лукашенко, обійнявши цю посаду в уже далекому 1994 р. Хоча до цього моменту події в білоруській історіографії розвивалися в кардинально протилежному напрямі, що зумовило її нинішній дихотомічний стан і значну кількість суто технологічних проблем.

Коли наприкінці 1980-х рр. стало очевидно, що СРСР приречений на радикальне реформування, в Білорусі так само активізувалися місцеві, патріотично налаштовані історики. Як і в усьому Союзі, тут історія так само стала одним із найголовніших предметів тогочасних політичних дискусій і осередком національного смислотворення. Відтак, історія сама по суті диктувала необхідність перегляду національної пам'яті та вироблення нового історичного канону²⁴ (принаймні, в Україні впродовж 1990-х рр. відбулося саме це). Тобто, розпочалося широкомасштабне «переосмислення» історії. Як відбувалася ця трансформація та як її сприйняли сучасники потребує сьогодні також осмислення в межах професійної історіографії. Усвідомлюють назрілу «потребу в розмові щодо професійних хвороб і клопотів» і сучасні білоруські фахівці.

Так, Г. Сагановіч з цього приводу зауважив: «Хоч в офіційних доповідях і публікаціях, як спеціальних, так і принагідних, ситуація у сучасній історіографії Білорусі оцінюється, як не дивно, позитивно, у кожного, хто сам належить до співтовариства академічних істориків, бачить усе зсередини та порівнює, вона не може не викликати занепокоєння»²⁵. Крім ознак загальної кризи історичної науки у світі, організаційно-структурних недоліків її білоруського варіанту, на думку мінського історика, основна специфіка сучасної білоруської історіографії насамперед зумовлена політичною ситуацією в країні. Причому «найбільший клопіт пов'язаний з такою сферою, як взаємини вченого та влади (держави), від яких багато в чому залежить і наукове сумління історика»²⁶.

Події початку 1990-х рр. помітно актуалізували проблему наукового історичного осмислення розвитку білоруської нації, білоруської ідентичності та білоруської державності. За умов нового етапу національного відродження та зростання національної свідомості білорусів закономірним стало й

²⁴ Лінднэр Р. Гісторыкі і ўлада: нацыятворчы працэс і гістарычная палітыка ў Беларусы XIX–XX ст. / Пер. з ням. – СПб.: Неўскі прасцяг, 2005. – С. 23.

²⁵ Сагановіч Г. Беларуская гістарыяграфія ў ацэнках гісторыкаў // Беларускі гістарычны агляд (далі – БГА). – 2010. – Т. 17. – Сш. 1–2. – С. 225.

²⁶ Там само. – С. 226.

зростання уваги і з боку вчених, і з боку широкої громадськості до національної історичної думки. Дослідники відзначали доволі складну ситуацію у цій сфері, справедливо наголошуючи на примусовому насадженні за попередні десятиліття у царині білоруської історіографії марксистсько-ленінсько-сталінської методології, сполученої з модернізованою російською «великодержавницькою концепцією» історії.

Одним із перших окреслену ситуацію препарував тогочасний заступник директора Інституту історії Академії наук Білорусі М. Біч, зауваживши, що цей радянський «методологічний гібрид» цілком відповідав установкам ідеологів КПРС–КПБ щодо злиття мов, народів і встановлення у СРСР російськомовного, вихованого в комуністично-імперському дусі «совєтського народу» як нової історичної спільноти людей. Водночас історик наголосив: «Національні історичні цінності й орієнтири були цілком викинуті з вітчизняної історії. Груба фальсифікація історії нашого (білоруського. – К. І.) народу, разом із русифікацією системи народної освіти, фактичною ліквідацією національної школи, призвели до втрати кількома поколіннями білорусів національної історичної пам'яті та самосвідомості, сприяючи надзвичайно широкому розповсюдженню в Білорусі національного нігілізму»²⁷.

Загалом у першій половині 1990-х рр. білоруська національна історіографія зробила істотний крок на шляху подолання спадщини радянської ідеології та методології історії, зокрема, впевнено зникала, нав'язана за радянської доби, «периферійність» білоруської минувшини. На переконання А. Смалянчука, внаслідок цього процесу, Білорусь чи не вперше стала «самостійним об'єктом історичних досліджень». При цьому широко ставилася проблема власної відповідальності за власну історичну долю. Одночасно науковці прагнули створити цілісну картину минулого, підкреслювали історичний континуїтет у розвитку білоруської державності та формуванні білоруської

²⁷ Біч М. «Заходнерусізм» і беларускі нацыянальны рух: гістарыяграфічны аспект // Беларусіка–Albaruthenica. – Кн. 6: Беларусь паміж Усходам і Захадам: Праблемы міжнацыянальнага, міжрэлігійнага і міжкультурнага ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу. – Ч. 1 / Рэд. У. Конан і інш. – Мн.: ННАЦ імя Ф. Скарыны, 1997. – С. 64–65.

нації»²⁸. Своєю чергою Г. Сагановіч вважає, що за кількістю виданої літератури та збагаченням її тематики, 1992–1994 рр. «можна вважати своєрідним ренесансом білоруської гуманітаристики»²⁹.

Досить швидко щоправда з'ясувалося, що білоруські історики практично не мали матеріалів, які дозволяли швидко переорієнтувати вже незалежну білоруську історіографію на «національні» рейки. Відтак, якість пропонованої ними літератури, залишала бажати кращого. Цим зокрема можна пояснити й надзвичайну популярність на початку 1990-х рр. у Білорусі синтетичних історичних праць письменника М. Єрмаловіча (1921–2000), що відрізнялися «виразно патріотичною позицією»³⁰. Щоправда як скрушно підсумував А. Кравцевич, «тепер нам доводиться виправляти помилки Миколи Івановича, аби обґрунтувати національну міфологію на справжньому науковому фундаменті»³¹. Поряд із цим, варто відзначити й активність багатьох тогочасних білоруських істориків відносно написання та запровадження в освітню систему нових, національно орієнтованих підручників з історії Білорусі, які, на жаль, прослужили лише кілька років.

Справжнім проривом білоруської історіографії стала й запропонована 1993 р., згадуваним уже вище М. Бічем, «національна концепція історії Білорусі», представлена та опублікована в проекті – «Аб нацыянальнай канцэпцыі гісторыі і гістарычнай адукацыі». Зокрема вона передбачала так звані «три

²⁸ Смалянчук А. «Homo Sovieticus» і беларуская постсавецкая гістарыяграфія // Історіографічні дослідження в Україні / Гол. ред. В. Смолій. – Вип. 22. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2012. – С. 193.

²⁹ Сагановіч Г. Дзесяць гадоў беларускай гістарыяграфіі (1991–2000) // БГА. – 2001. – Т. 8. – Сш. 1–2. – С. 215.

³⁰ Див. зокр.: Ермаловіч М.І. Па слядах аднаго міфа. – Мн.: Навука і тэхніка, 1989. – 92 с. (друге видання 1991 р.); Ермаловіч М.І. Старажытная Беларусь: Полацкі і новагародскі перыяды. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1990. – 336 с. Про М. Єрмаловіча див.: Яго чакала Беларусь чатыры стагоддзі: Зборнік дакументаў і матэрыялаў да 85-годдзя з дня нараджэння Міколы Ермаловіча (Успаміны, творы, фотаматэрыялы). – Мн., 2007. – 360 с. (електронна версія: http://issuu.com/bielarus/docs/mikola_iermalovich/).

³¹ Краўцэвіч А. Нацыянальная бяспека і канцэпцыя нацыянальнай гісторыі Беларусі (2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arche.by/by/page/ideas/hramadstva-idei/11944>.

Д»: департизацію, дебільшовизацію та деідеологізацію історіографії. Історик наголосив, що особливістю останньої (на той момент) було панування двох антибілоруських концепцій – великоросійської та великопольської, котрі, врешті-решт, зводилися до заперечення самого факту існування білоруського етносу, його мови, культури та визнання Білорусі частиною Польщі чи Росії, а білорусів – гілкою, відповідно, польського чи російського «племені». Тому, на думку М. Біча, «за таких умов, першочерговим завданням білоруських істориків як у галузі досліджень, так і в розвитку історичної освіти є відродження національної концепції історії Білорусі», становлення якої «нерозривно пов'язане із зародженням і розвитком національної ідеї та національного руху»³².

У першій половині 1990-х рр. більшість істориків дотримувалася в дослідженнях саме такого напрямку, надаючи пріоритет (у тому числі й у навчальній літературі) національній прихильності, тобто робилися спроби закласти як основний критерій історичних знань – етнонаціональний фактор. Згідно спостережень тогочасного директора білоруського Інституту історії М. Сташкевича, насамперед «у підручниках першої половини 90-х років, як і в історичних дослідженнях, Росія виступала в ролі агресивного, егоїстичного сусіда, який нав'язав свій лад і образ життя», «Білорусь набула статусу колонії, а радянсько-партійний апарат розглядався як колоніальна адміністрація, що обслуговувала інтереси окупаційного режиму»³³.

Таким чином, білоруська історіографія першої половини 1990-х рр. (як і решта пострадянських її «сестер») була охоплена в першу чергу романтичним образом минушини «власної» нації, хоча й переобрамлювала її новою міфологією поспішно та малоефективно. Виявилося це доволі швидко, адже ні білоруська нація, ні її національна історіографія так і не змогли нічого

³² Біч М. Аб нацыянальнай канцэпцыі гісторыі і гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь // Беларускі гістарычны часопіс. – 1993. – № 1. – С. 15.

³³ Сташкевіч М.С. Сучасныя даследаванні гісторыі Беларусі: стан, дасягненні, праблемы і перспектывы // Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця: У 4 ч. – Ч. 1 / Пад рэд. І. Крэня, У. Навіцкага, І. Змітровіча. – Гродна: ГрДУ, 2003. – С. 14.

протиставити наступним політичним змінам. Саме тому, слідом за сучасним німецьким дослідником Р. Лінднером, ми можемо оцінювати ситуацію в білоруській історіографії як «винятковий випадок» у пострадянському світі³⁴. Поворотним моментом стало обрання 1994 р. президентом Білорусі А. Лукашенка, котрий відкрито проголосив курс на ідеологізацію історичної освіти. Незабаром, уже наприкінці століття став чітко зрозумілим і напрям офіційного трактування історії Білорусі, на основі реанімованої та дещо модернізованої радянської теорії про «спільне коріння» та «дружбу народів». По суті ж фактично відбулася підміна національної білоруської історії заполітизованою історією Росії.

З приходом до влади А. Лукашенка, всі процеси з реформування гуманітарних наук у Білорусі були заморожені. В 1995 р. адміністрація Президента ухвалила рішення про заборону використання попередніх підручників і написання нових, з «правильним тлумаченням». У такий спосіб почалося повернення до реанімації (хоча це явище справедливіше, слідом за А. Кравцевичем, назвати «імітацією») радянської моделі суспільства, що зумовило й «повернення до старої радянської концепції історії Білорусі»³⁵. На переконання Г. Сагановіча, «рэжым Лукашэнкі» зробив ставку на ностальгію за радянським часом, що обернулося «войовничим союзом» людей влади з частиною консервативно налаштованих істориків³⁶. Почалася відверта боротьба цього альянсу проти національно-орієнтованої історіографії, першим результатом якої стало впровадження нових підручників з історії й у середній, й у вищій школах. «Концептуальним» еталоном для них став посібник для студентів, написаний за прямим замовленням А. Лукашенка у стилі ідейно-політичного маніфесту його викладачем у Могилівському університеті Я. Трещенком.

Ставши спробою модернізації «радянськості» за допомогою концепції так званого «західнорусизму» (побутувала на початку

³⁴ Лінднер Р. Нацыянальныя і «прыдворныя» гісторыкі «лукашэнкаўскай» Беларусі // Гістарычны Альманах: навуковы гістарычны і крэдаўны часопіс. — Гародня, 2001. — Т. 4. — С. 205.

³⁵ Краўцэвіч А. Нацыянальная бяспека...

³⁶ Сагановіч Г. Дзесяць гадоў беларускай гістарыяграфіі... — С. 226.

XX ст. і переконувала, що окремого білоруського етносу не існує, а білоруси є лише відгалуженням росіян), цей підручник містить найбільш виразні проросійські тези (скажімо, щодо існування «давньоруської народності»), нетолерантність щодо всього католицького та польського, східні слов'яни подаються «єдиним руським народом», а захоплення і Білорусі, і України Московією знову названі «справедливою боротьбою за возз'єднання»³⁷. При цьому фактично всі діячі національного білоруського руху попередніх століть оцінюються не лише як «антинародна», але передусім як «антиросійська» сила.

Пильний контроль з боку влади за «правильним» історіографічним процесом засвідчив і той факт, що у серпні 1995 р. навіть була створена окрема Державна комісія з підготовки та видання підручників і навчальних посібників із соціально-гуманітарного циклу³⁸. До її складу увійшли такі білоруські історики, як І. Аржаховський, Я. Бабосов, Г. Галенченко, У. Гніломедов, Е. Загарульський, У. Кошелєв, І. Науменко, П. Петриков та ін. У різний час її очолювали У. Русакевич, І. Антонович, У. Замяталін. Фактично вона виконувала функції державної цензури та науково-методичного центру, котрий проводив «експертизу» та надавав дозвіл на видання навчальної літератури з історії.

Від початку 1997 р. «нові» підручники були запроваджені в школах, а в 1998 р. вийшов посібник Я. Новіка і Г. Марцуля для вищих навчальних закладів, ставши черговим зразком реабілітації у сучасній білоруській історіографії ідеологем радянської науки. Всі пізніші офіційні версії історії Білорусі створювалися винятково «за умов президентської цензури», а їхні автори «знаходили цілковиту підтримку з боку прорадянського президентського керівництва»³⁹. Всі ці посібники так чи інакше несуть на собі відбиток директивної історії, тобто написаної під політичне замовлення. Крім названих

³⁷ Сагановіч Г. «Запад» в официальной белоруской историографии: стереотипы Чужого // Образ іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи, наукові інтерпретації / Упор. і наук. ред. Г. Касьянов. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2008. – С. 72.

³⁸ Сташкевіч М.С. Сучасныя даследаванні гісторыі Беларусі... – С. 16.

³⁹ Шыбека З. Абагульняючыя версіі гісторыі Беларусі // Гістарычны Альманах: навуковы гістарычны і кразнаўчы часопіс. – Гародня, 2004. – Т. 10. – С. 6.

вище, такими стали також посібники І. Ковкеля, Е. Ярмусика, П. Чигринова, І. Креня, У. Коршука та ін.

Паралельно із цим, почалася «чистка рядів» серед білоруських істориків. За кілька років з академічних установ і вишів були звільнені найкращі дослідники, автори наукових бестселерів, учені, котрі до того вже істотно змінили розуміння історичного шляху білоруської нації. В усіх випадках причинами були формальні адміністративні зачіпки, хоча для наукової громадськості, як зауважує зокрема А. Катлярчук, «не виникає сумнівів, що справжня причина – інакодумство»⁴⁰. Наприклад, новий (на той момент) директор Інституту історії Національної академії наук Білорусі (далі – НАНБ) А. Каваленя неприховано заявляв, що його співробітники мусять підпорядковуватися державній політиці та відчувати політичну кон'юнктуру. Лише тепер прихильники «національної концепції» історії усвідомили, як їхні «попередники» у дорадянський і ранньорадянський періоди почували себе у суперечках з «великоросійськими інтерпретаціями історичної минувшини», що «надавали обрис історичного образу Білорусі та одночасно викривляли його»⁴¹.

Окреслені вище трансформації сучасної історичної науки в Білорусі зумовили один із головних їхніх негативних наслідків у вигляді розколу наприкінці 1990-х рр. єдиного історіографічного дослідницького поля на декілька таборів, причому відразу ж політично заангажованих відносно один до інших. Якщо, скажімо, в Україні подібна диференціація фахівців простежується за методологічними критеріями, то в нинішній Білорусі всіх істориків, які не підтримують офіційну державну лінію щодо інтерпретації минулого, відразу зараховують до опонентів існуючого політичного режиму. Така ситуація призводить і до неприхованої боротьби з інакомисленням на офіційному рівні, коли вчених звільняють з інститутів, університетів, їхні праці не публікуються на Батьківщині, а відтак, спостерігається інтелектуальна міграція сучасних вільно мислячих білоруських істориків до сусідніх країн (передусім, до Литви та Польщі).

⁴⁰ Катлярчук А. Історики у шанцах: Білоруська наука під Лукашенком // Україна Модерна. – Ч. 12. – К.; Л., 2007. – С. 69.

⁴¹ Лінднэр Р. Гісторыкі і ўлада... – С. 11.

Вже на початку 1990-х рр. в історичній науці Білорусі, згідно спостережень М. Сташкевича, сформувалися три напрями досліджень її історії. Перший – консервативний – демонстрував цілковите небажання відмовлятися від попередніх методологічних принципів, передусім класового підходу. Інший – національно-патріотичний – підхід передбачав кардинальний перегляд історіографічної концепції з позиції білоруського етноцентризму. Натомість третій шлях демонстрували насамперед співробітники Інституту історії НАНБ і викладачі, а полягав він у застосуванні «творчого використання марксистсько-ленінської методології» та інтеграції до неї інших теоретично-методологічних схем, заради можливості поглиблено розуміти історичні процеси та явища⁴². Зрештою, ці методологічні кордони й визначили межі наступних історіографічних осередків, які виникли в Білорусі з приходом до влади А. Лукашенка.

Переломним у процесі розколу білоруських істориків став 1996 р., коли, за влучним спостереженням Р. Лінднера, дебати почали нагадувати сталінську епоху, оскільки національні історики знову були вимушені захищати себе від звинувачень партії та своїх угодівськи налаштованих колег⁴³. Усвідомлюють політичну складову цього історіографічного розколу й білоруські науковці. Так, З. Шибєка загалом виділяє чотири моделі взаємин політичної влади та фахівців істориків, характерних для пострадянського інтелектуального простору. Наголошуючи на природній методологічній конкуренції в процесі десоветизації історії та формування національної історичної концепції, дослідник упевнений, що в Білорусі «держава стала на бік консерваторів», тоді як «у Росії й Україні держава опинилася поміж консерваторами та модерністами, намагаючись виступати в ролі арбітра». Однак найбільш оптимальним, на його думку, варіантом є «модель взаємовідносин держави й історії» за зразком Литви та Польщі, де «держава не втручається у справи історії», а «консерватори та модерністи дискутують поміж собою

⁴² Сташкевіч М.С. Сучасныя даследаванні гісторыі Беларусі... – С. 12–14.

⁴³ Лінднер Р. Нацыянальныя і «прыдворныя» гісторыкі... – С. 206.

в автономному режимі»⁴⁴. Саме в такому випадку історія в Білорусі стане єдиною, а національна й історична свідомість білорусів зросте.

На думку А. Кравцевича, сьогодні у середовищі білоруських істориків вже чітко окреслився ідеологічний розкол, не завжди помітний зовні, але від того не менш глибокий. З огляду на це, він стверджує про їхній поділ на два протилежні табори: істориків, які працюють у контексті національної історіографії, й істориків-пропагандистів, які на замовлення влади реанімують колоніальну проросійську історію Білорусі. Дослідник упевнений й у тому, що через це в Білорусі існують дві історіографії: національна та колоніально-російська. Причому саме остання стала в Білорусі офіційною, хоча замовчує та навіть свідомо фальсифікує білоруську історію. Непокоїть ученого й та обставина, що «за її плечима досвід та інерція російської та ще страшнішої совєтсько-російської ідеологічної обробки білорусів, у результаті якої [цей] народ опинився відлученим від своєї історії»⁴⁵. Одночасно цей історіографічний розкол негативно позначається й загалом на рівні етносоціальної ідентичності пересічних білорусів, які по суті мають сьогодні дві історичні свідомості: офіційну – формовану пропагандою політичного режиму та неофіційну – доступну з недержавних видавництв і з-за кордону⁴⁶.

Деякі із сучасних білоруських фахівців характеризують ситуацію взагалі як «критичну», прямо заявляючи, що більшість істориків «пішли на службу до режиму, звично прийнявши на шию старий, потертий ідеологічний хомут, хоча про це ми мало говоримо і ще менше пишемо»⁴⁷. Як приклад, А. Кравцевич наводить діяльність декана історичного факультету Гродненського університету І. Креня, котрий на початку 1990-х рр. виявив себе як «декларований історик-патріот», писав відповідні тексти й активно працював у Комісії з виконання

⁴⁴ Шыбека З. Абагульняючыя версіі гісторыі Беларусі... – С. 9.

⁴⁵ Краўцэвіч А. Праблемы гістарычнай навукі на Беларусі // Гістарычны Альманах: навуковы гістарычны і краянаўчы часопіс. – Гародня, 2001. – Т. 4. – С. 9, 10.

⁴⁶ Шыбека З. Абагульняючыя версіі гісторыі Беларусі... – С. 8.

⁴⁷ Краўцэвіч А. Праблемы гістарычнай навукі на Беларусі... – С. 8.

Закону про мови. Натомість зі зміною політичної ситуації, він почав керувати загальноуніверситетськими зборами щодо об'єднання Білорусі з Росією та переслідувати студентів, які вимагають навчання білоруською мовою. Критично мислячих білоруських фахівців, крім цього, насторожує й те, що дедалі більшає кількість подібних «пристосуванців», які активно впливають на студентську молодь, як і те, що дедалі більше захищається дисертацій з історії, котрі виконані винятково в пропагандистському стилі. Водночас доводиться також констатувати, що до честі значної кількості істориків, чимало з них таки не відмовилися від участі у створенні новітньої білоруської національної історіографії. На думку М. Костюка, таких істориків якраз була незаперечна більшість⁴⁸.

Прагнучи до відтворення радянської моделі суспільства, влада в Білорусі повсякчас збільшувала тиск на істориків, з метою примусити їх до «ідеологічного обслуговування антибілоруського за своєю сутністю режиму»⁴⁹. При цьому істотний рівень політичного тиску на вчених підштовхнув до самовизначення навіть аполітичних, а нинішній розкол білоруської історіографії, на переконання Г. Сагановіча, спеціально ще й підтримується внутрішньою державною політикою. Згідно ж термінології тієї меншості, котра користується тепер цілковитою довірою та підтримкою влади, історики Білорусі розділені на два табори – «істориків-націоналістів» і «прогресивних істориків-патріотів». Перші, буцімто, висвітлюють історію Білорусі «необ'єктивно, в дусі русофобства та низькопоклонства перед Заходом», інші ж пишуть «об'єктивні навчальні посібники»⁵⁰. Цей же фахівець змушений був констатувати й невтішний діагноз відносно «професійної несвободи» сучасних білоруських істориків: «Ситуація в нашій історіографії вельми й вельми нездорова»⁵¹.

⁴⁸ Касцюк М. Асноўныя вынікі і задачы даследавання гісторыі Беларусі // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь: стан і перспектывы развіцця: Матэрыялы II Усебеларускай канферэнцыі гісторыкаў. – Мн.: БДУ, 1999. – С. 4.

⁴⁹ Краўцэвіч А. Праблемы гістарычнай навукі на Беларусі... – С. 7.

⁵⁰ Сагановіч Г. Дзесяць гадоў беларускай гістарыяграфіі... – С. 226–227.

⁵¹ Сагановіч Г. Беларуская гістарыяграфія ў ацэнках гісторыкаў... – С. 229.

Заполітизованість сучасної білоруської історіографії багато в чому пояснюється тим, що історики вже з кінця 1980-х рр. були втягнуті в ідеологічну боротьбу та не змогли встановити загальні правила гри, котрі дозволили б професійному історичному співтовариству зберігати певну дистанцію від політичних процесів⁵². Слідування ж офіційної білоруської історичної науки в хвості державної ідеології від середини 1990-х рр. поступово перетворило її на схоластику та служанку режиму⁵³. Більше того вона становить собою доволі штучний історіографічний гібрид, адже як зауважив С. Ходзін, «нова національна концепція історії писалася у нас із використанням старої марксистської ідеології»⁵⁴. Саме тому в науковому дискурсі сучасної Білорусі повсякчас відбувається підміна «національного» «класовим»⁵⁵.

Таким чином, не важко помітити, що історія у сучасній Білорусі й досі є радше «предметом торгу», аніж окремою пізнавальною дисципліною, а для більшості істориків тут більше важить не справжнє дослідження історичних процесів і явищ, а радше їхня політична конструкція/деконструкція, причому не лише в межах офіційної директивної парадигми її розвитку, а й у таборі «національної» історіографії. Втім, ресоветизація білоруської історіографії із середини 1990-х рр. не може не вражати своєю цинічністю, враховуючи, що А. Лукашенко має саме диплом історика.

Доволі характерною в цьому контексті стала діяльність так званого об'єднання істориків «Гістарычныя веды» на чолі з А. Залєскім, яке відразу оголосило нового президента Білорусі

⁵² Токць С. Институты исторической науки в Беларуси: анализ постсоветских трансформаций (2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua>.

⁵³ Жмуровский С.Д. Белорусская историография о трансформации белорусского общества // Актуальные проблемы історыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця: У 4 ч. – Ч. 4 / Пад рэд. І. Крэня, У. Навіцкага, І. Змітровіча. – Гродна: ГрДУ, 2003. – С. 17.

⁵⁴ Ходзін С.М. Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў ХХІ ст.: парадоксы развіцця // ХХІ век: актуальныя праблемы історической науки: Матэрыялы міжнарод. науч. конф., посвящ. 70-летию ист. фак. БГУ. Минск, 15–16 апр. 2004 г. / Редкол.: В. Сидорцов. (отв. ред.) и др. – Мн.: БГУ, 2004. – С. 44.

⁵⁵ Гапова Е. Белорусские интеллектуалы: между классом и нацией? // Топос: Философско-культурологический журнал. – 2005. – № 1. – С. 69.

єдиним рятівником народу та стало, за мовчазної згоди його адміністрації, по суті виконавцем функцій цензурного комітету з історії та виконавцем ролі колишнього наукового відділу КПБ. Невдовзі вже й Інститут історії НАНБ був звинувачений «у викривленнях і фальсифікації історії Білорусі». Не оминуло увагою це «аб'яднання» й нововидану «Энцыклапедыю гісторыі Беларусі», де новоспечені «придворні історики Лукашенка» (Р. Лінднер) відшукали «непримиримий антисоветизм» і «відкрити русофобію». Головним «фальсифікатором історії» був оголошений Г. Саганович, а поруч із ним директор Інституту історії М. Костюк і відомий археолог Г. Штихов. Як і за радянської доби, ці та інші незалежні історики оголошувалися «націонал-екстремістами», «шовіністами», «прихильниками капіталізму» та «ворогами народу»⁵⁶.

Невдовзі в білоруській історіографії з'явилася неприхована тенденція до уславлення радянського періоду в історії Білорусі та захисту «особливого шляху» білоруської радянської історіографії, з неодмінною похвалою політики КПРС, у відповідності з ідейно-політичними доктринами, схваленими тією ж КПРС⁵⁷. З таких позицій виступали зокрема й «сябры» згадуваного вже вище товариства «Гістарычныя ведаы», що згуртувало навколо себе істориків, які дотримувалися класового підходу. В деяких прокламаціях вони навіть оголосили себе «захисниками та прихильниками радянської державності». Невдовзі ж саме вони стали по суті державним експертним органом з історії, заявивши в пресі, що будуть боротися проти фальсифікації минулого, використовуючи «досвід революції та контрреволюції»⁵⁸.

Не покращилася ситуація й впродовж першого десятиліття ХХІ ст., а слідом за історичною освітою все більшій політизації стала піддаватися й сфера академічної історіографії Білорусі. Яскравим виявом прагнення перетворити тут історичну науку на рупор офіційної ідеології (як у СРСР) можна вважати постійні приклади підкреслювання політично-ідеологічної функції в

⁵⁶ Лінднер Р. Нацыянальныя і «прыдворныя» гісторыкі... – С. 207–208.

⁵⁷ Сідарцоў У. Сучасныя метадалагічныя праблемы гістарычнага пазнання // Беларускі гістарычны часопіс. – 2001. – № 2. – С. 10.

⁵⁸ Сташкевіч М.С. Сучасныя даследаванні гісторыі Беларусі... – С. 12.

діяльності Інституту історії НАНБ, як і постійні заклики його директора розкривати видатну роль першого (й допоки останнього) президента Білорусі. По суті, згідно спостереження Г. Сагановіча, тут відбулася бюрократизація інфраструктури ідеологізації історіографічного процесу. Причому це ідеологізація, за якої теми досліджень і перспективи захисту дисертацій залежить насамперед від їхньої так званої політкоректності та лояльності авторів до режиму, тоді як їхній професіоналізм та інтереси науки загалом, виявляються відсунутими на другорядну позицію. Правдоподібно, переконаний цей вчений, лише гіпертрофованою політизацією можна пояснити, наприклад, таку особливість теперішньої білоруської історіографії, як впроваджену практику цілковитого елімінування, викреслювання з офіційного наукового процесу кожного, хто був звільнений з Інституту історії⁵⁹. Своєю чергою, проаналізувавши діяльність сучасного білоруського ВАКу, С. Токць дійшов висновку, що в Білорусі також існує практика уникнення дослідниками «небезпечних» тем⁶⁰.

Доволі категорично охарактеризував становище сучасної білоруської історіографії й доцент Інституту парламентаризму та підприємництва (м. Мінськ) Я. Аніщенко: «Наука після 1996 р. опинилася у рідкісній ситуації повернення країни до елементарного “поліційного” соціалізму з усіма властивими для радянського часу координатами та нормами діяльності. Ця реставрація більшістю науковців була сприйнята байдуже, спокійно, як нормальне явище. Ця ж більшість нездатна на якісь там прориви, яких від них вимагають, на капітальні дослідження “білих плям”, на синтез маловідомих першоджерел тощо. Теперішня ситуація в гуманітарних науках нагадує погост, де поховані та замуровані вільна думка, ініціатива, талант. Я не бачу загалом інноваційних чи революційних праць у сучасній білоруській історіографії ні по жодному хронологічному періодові. Панує пристосуванство, схематично-формалістичні підручники, які не стимулюють думку й ініціативу, плодять сірість, догматику та тупість»⁶¹.

⁵⁹ Сагановіч Г. Беларуская гістарыяграфія ў ацэнках гісторыкаў... – С. 226–227.

⁶⁰ Токць С. Інституты історычнай навуцы ў Беларусі...

⁶¹ Анкета БГА // БГА. – 2010. – Т. 17. – Сш. 1–2. – С. 232.

Тим часом представники «офіційної» частини історичної науки як у спеціальних доповідях, так й у випадкових публікаціях оцінюють ситуацію у сучасній білоруській історіографії, як правило, надивовижу позитивно. Дехто навіть теоретично виправдовує її політико-ідеологічну функціональну залежність⁶². Наприклад В. Астрога, аналізуючи перше десятиліття «незалежного» існування білоруської історіографії, вважає позитивним звернення уваги на її «вельми тяжкий стан» у середині 90-х рр. ХХ ст. владних кіл, які, нарешті, почали виділяти їй фінансування в «бідній країні»⁶³. Втім, автор вочевидь забув, що в такому випадку діє принцип: «хто платить – той і замовляє музику». Своєю чергою, директор Інституту історії НАНБ А. Каваленя навіть критикує білоруських істориків, що вони досі не створили суверенну національну історіографію⁶⁴.

У цьому контексті найодіозніший підхід до аналізу сучасної білоруської історіографії продемонстрував, на наш погляд, колишній директор і співробітник Інституту історії П. Петріков у монографії «Нариси новітньої історіографії Білорусі» (2007). Вже в анотації автор визначив цілком у дусі «брежнєвської епохи» своє завдання як боротьбу з «недоліками та фальсифікаціями історії» сучасними білоруськими істориками, зокрема й «замовчування історичних досягнень БССР». Виходячи з того, що «класовий зміст історичної науки ліквідувати неможливо», він доводить: думки білоруських істориків 1990-х – початку 2000-х рр. щодо «деполітизації, департизації та деідеологізації» історичної науки «не мають під собою наукової основи та не можуть відображати об'єктивний політизований процес історії білоруського народу»⁶⁵.

⁶² Широко Л.Ф. Теоретические аспекты системного анализа белорусской историографии // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: Навук. зб. – Вып. 5 / Рэдкал.: У. Сідарцоў (адк. рэд.) і інш. – Мн.: БГУ, 2009. – С. 165.

⁶³ Астрога В. Беларуская гістарыяграфія найноўшага часу: праблемы перыядызацыі // Гістарычны Альманах. – Гародня, 2002. – Т. 7. – С. 15.

⁶⁴ Каваленя А.А. Гістарычная навука Беларусі на пераломе эпох: выклік часу // Беларускі гістарычны часопіс. – 2009. – № 12. – С. 7.

⁶⁵ Петриков П.Т. Очерки новейшей историографии Беларуси (1990-е – начало 2000-х годов). – Минск: Беларус. Наука, 2007. – С. 3, 4.

Обурюючись на сучасних дослідників за те, що вони піддали остракізму догми радянської історіографії, насамперед її «науково-теоретичний фундамент — марксистсько-ленінську методологію», П. Петріков переконаний, що значно гіршим стало поспішне обґрунтування білоруської історичної науки «новими теоретично-гносеологічними цеглинами (?! — К. І.)», заснованими на «загальнолюдських цінностях, правах людини, цивілізаційному, постмодерністському, деполітизованому та інших підставах». Для нього мета «цих нових підходів» є однозначною: «щоб легше було потім посіяти ворожнечу між Росією та Білоруссю», а самі вони з'явилися в новітній історіографії «проти доленосного для історичного виживання білоруського етносу через возз'єднання з російським православним народом в єдиній Російській державі в ході поділів Речі Посполитої»⁶⁶.

Почуваючи себе зовсім некомфортно в «окрошці з плюралізму вже відомих у світовій історичній науці різних концептуальних і методологічних думок (хоча вище автор визначив їх як “нові цеглини”)), П. Петріков запропонував куди звичніший для радянських «істориків» рецепт вирішення означеної ним проблеми: «Інституту історії НАН Білорусі необхідно послідовніше та чіткіше розставити основні методологічні акценти чи підходи, тобто як *писати*, як *пояснювати* й *оцінювати* (тут і далі виділення П. Петрікова. — К. І.) історичні факти та події». Так, цей «фахівець» не проти, що «історики можуть сперечатися між собою...», «але щодо *державного споживання історії*, з погляду *державної ідеології*, в підручниках, заявах офіційних державних осіб мають бути достовірні оцінки офіційних наукових *державних структур*»⁶⁷. На жаль, не доводиться сумніватися, що за такого підходу білоруській історіографії і справді довго доведеться закладати бодай якусь цеглину у світову будову сучасної історичної науки.

Відрадно, що не всі білоруські дослідники погоджуються з «висновками» та «рекомендаціями» П. Петрікова. Так, професор Білоруського державного технологічного університету

⁶⁶ Там само. — С. 7, 8, 10.

⁶⁷ Там само. — С. 286, 288, 291.

В. Козляков, вважає, що із запропонованими «звинуваченнями» важко погодитись, «тим більше деякі оцінки, зроблені П. Петріковим, недалеко пішли від старого невинуватого навішування ярликів»⁶⁸. Не менш гостро ставиться до «творчості» цього «члена-кореспондента АН РБ» й Я. Аніщенко, характеризуючи її як «зразок кон'юнктурності й елементарного холуйства науковця». Останнє, на його переконання, на офіційному рівні уособили також тогочасний директор Інституту історії НАНБ А. Каваленя та його оточення, які повернули цю установу «на попередню колію партійності, ідеологізму та політиканства»⁶⁹.

Саме тому чимало представників «неофіційної» білоруської історичної науки вважають її «офіційну» частину не новою національною білоруською історіографією, а продовженням попередньої радянської. Більше того остання від середини 1990-х рр. по суті розпочала планомірну кампанію в Білорусі з «денаціоналізації» її історичного минулого. Зрештою, навіть бутафорні намагання дослідників «осучаснити» свої дослідження лише зайвий раз підкреслюють їхню глибоко вкорінену радянськість. Ось як зауважив з цього приводу Я. Мірановіч: «Незважаючи на значні намагання білоруських істориків відірватися від радянської школи дослідження історичних процесів, у багатьох працях присутні елементи, які засвідчують багаторічну ізольованість від світової наукової літератури. Це не могло не вплинути на стан сучасної білоруської історіографії»⁷⁰.

Красномовний приклад відносно означеної проблеми свого часу навів у спогадах про міжнародну конференцію «Державна самостійність України та Білорусі й основні тенденції висвітлення минулого східних слов'ян світовою наукою» (Москва, 2004) Г. Саганович. Крім нього, з трьох запрошених фахівців-історіографів з Білорусі, були також А. Киштимов і

⁶⁸ Козляков В.Е. Современная историография Беларуси: некоторые тенденции в изучении отечественной истории // Российские и славянские исследования: науч. сб. – Вып. 4 / редкол.: А. Сальков, О. Яновский (отв. ред.) [и др.]. – Минск: БГУ, 2009. – С. 221.

⁶⁹ Анкета БГА... – С. 231–232.

⁷⁰ Мірановіч Я. Проблемы термінології ў беларускай гістарыяграфіі // Гістарычны Альманах. – Гародня, 2001. – Т. 4. – С. 136.

А. Бендзін. Доповідь останнього стала явним дисонансом у межах означеного форуму для всіх його учасників, яких «вона привела у стан певної розгубленості». Адже, згідно доповідача, білоруська ідентичність почала вироблятися лише в 1860-х рр., коли білоруси стали «*<пробуждаются как русский народ>*». Стосовно національного розвитку для білорусів А. Бендзін відвів лише дві можливості – як природний «західноруський проект», і як аномальний «націоналістичний». Стосовно ж білоруської етнічності А. Бендзін переконував, що її «сконструювала радянська держава». Відтак, А. Саганович змушений резюмувати: не можна промовчати, коли, беручись за таку проблематику, доповідач не володіє й базовими поняттями, зокрема не відрізняє етносу від нації, а крім цього, зовсім залишається незрозумілим, навіщо на серйозну наукову конференцію був запрошений доповідач такої кваліфікації⁷¹. Напевно, організатори прагнули представити обидва напрями сучасної білоруської історіографії – національної та директивної.

Власні міркування з приводу того, що характеризує сучасну директивну історіографію в Білорусі, висловив зокрема А. Смалянчук⁷². Насамперед він наголошує на відсутності в її межах справжньої свободи історичного дослідження, адже нормою вже став виразний ідеологічний тиск, який усе частіше обертається адміністративними покараннями, погрозами щодо звільнення та звільненнями з роботи. Прийняття ж на початку ХХІ ст. певного канону ідеології білоруської держави визначило і межі дозволеного історика. Відновлення колишніх ідеологічних структур в органах влади створило й групу чиновників, які стали головними експертами «науковості» історичних досліджень, а на допомогу їм постійно приходить ще й адміністрація вишів. У практику останніх увійшли також заборони викладачам брати участь у міжнародних конференціях, перевірка проректорами по науці «правильності» тез в авторефератах та ідеологічні «настанови» молодим науковцям.

⁷¹ Саганович Г. Маскоўская канферэнцыя па гістарыяграфіі // БГА. – 2005. – Т. 12. – Сш. 1–2. – С. 377.

⁷² Смалянчук А. «Homo Soveticus» і беларуская постсавецкая гістарыяграфія... – С. 194.

Можна погодитись також із тим, що проблема сучасної білоруської історичної спільноти не в тому, що вона не має національної історичної свідомості, а в тому, що вона має передусім радянську історичну свідомість⁷³, яка й надалі сприяє пануванню в Білорусі директивної історії. Така ситуація в межах сучасної білоруської історіографії породила до того ж і явище конформізму дослідників, який А. Смялянчук називає «феномен Трашчанка». Його головна риса полягає в згоді історика ідеологічно обслуговувати правлячий політичний режим, який сьогодні старанно виховує тип молодого історика-конформіста⁷⁴. Однак і фахівці старшого покоління, усвідомлюючи, швидше за все, що відбувається зараз в білоруській історичній науці, намагаються демонструвати свою лояльність владі та прагнуть зайняти помірковано-критичну позицію, виправдовуючи сучасну деформованість білоруської історіографії кризою світової науки та суспільними трансформаціями, що, буцімто, не сприяють швидкому утвердженню нових теоретично-методологічних практик.

Ось як констатує з цього приводу, скажімо, А. Нечухрін: «Вітчизняна історіографія, як і історична наука на всьому пострадянському просторі, переживає у своєму розвитку складний і суперечливий період, який можна охарактеризувати як кризовий»⁷⁵. Або ж: «Навряд чи доцільно множити приклади та доводити очевидне, що криза за різних ступенів показова для розвитку всієї сучасної історіографії, хоча безсумнівно, що в пострадянській науці вона набула в 90-х рр. XX ст. особливо гостру форму. За своїм характером криза є теоретико-методологічною та пов'язана із системною кризою суспільства»⁷⁶. Переконаючи, що поява методологічного плюралізму, замість

⁷³ Шыбека З. Абагульняючыя версіі гісторыі Беларусі... – С. 8.

⁷⁴ Смялянчук А. «Homo Soveticus» і беларуская постсавецкая гістарыяграфія... – С. 195.

⁷⁵ Нечухрін А.Н. Развитие методологической базы исторических исследований в Республике Беларусь // Актуальные проблемы истории Беларуси: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця: У 4 ч. – Ч. 1 / Пад рэд. І. Крэня, У. Навіцкага, І. Змітровіча. – Гродна: ГрДУ, 2003. – С. 36–37.

⁷⁶ Нечухрін А.Н., Рамазанов С.П. Содержание понятия «кризис историографии» // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: Навук. зб. – Вып. 3 / Рэдкал.: У. Сідарцоў і інш. – Мн.: БДУ, 2007. – С. 39.

попереднього <единомыслия>, не свідчить про підвищення наукового рівня досліджень (напевно, за останнього такий рівень однаково найвищий завжди?!), дехто з білоруських дослідників таку ситуацію оцінює навіть оптимістично⁷⁷, причому з твердою упевненістю в наступному якісному методологічному переоснащенні студій білоруських фахівців.

Щоправда для апологетів директивної історії в Білорусі дедалі більше стає очевидним факт, згідно якого поняття «національна історія» не є суто ідеологічним інструментом, покликаним виправдати діяння певного владного режиму, але, радше, виступає феноменом культури певної нації, котра прагне до самоідентифікації у часі та просторі. Відтак, можна почути таку думку, що, «допоки існують узагальнюючі теорії та спроби нав'язування історикам певних парадигм розвитку, національна історія не може бути остаточно витиснена іншими напрямками» й «швидше за все, вона зможе пережити і кризу самої ідеї нації, трансформується та продовжить своє існування на новому рівні»⁷⁸.

У протилежному таборі дослідники куди чіткіше усвідомлюють свої завдання та значення розвитку сучасної національної білоруської історіографії. Так, незважаючи на зміну політичної системи Білорусі в середині 1990-х рр., вони і надалі закликали до створення об'єктивної історії своєї країни. Зокрема М. Біч підкреслював: «Завдання істориків Білорусі я бачу в розробці історії Вітчизни з національно-державних, патріотичних позицій, у відновленні справжньої історичної пам'яті та національної самосвідомості широких мас населення»⁷⁹. Звісно, як і для решти національних історій, так і для білоруської властиві їхні родові вади, передусім прагнення «задавлення» етнічної спільноти, телеологізм, винятковість для національної

⁷⁷ Козляков В.Е. Современная историография Беларуси... – С. 229.

⁷⁸ Самахвалаў Д.С. Нацыянальная гісторыя як феномен гістарычнай думкі // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: Навук. зб. – Вып. 5 / Рэдкал.: У. Сідарцоў (адк. рэд.) і інш. – Мн.: БГУ, 2009. – С. 68.

⁷⁹ Біч М. «Заходнерусізм» і беларускі нацыянальны рух: Гістарыяграфічны аспект // Беларусіка – Albaruthenica. – Кн. 6: Беларусь паміж Усходам і Захадам: Праблемы міжнацыянальнага, міжрэлігійнага і міжкультурнага ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу. – Ч. 1 / Рэд. У. Конан і інш. – Мн.: ННАЦ імя Ф. Скарыны, 1997. – С. 65.

свідомості, мови тощо. Водночас національні білоруські історики доволі справедливо вважають, що реальний суверенітет Білорусі можливий тільки з оформленням національної візії її минулого.

Безперечно ми не схильні вбачати панацею для сучасної білоруської історіографії винятково у тотальному впровадженні національної історії, адже за своєю природою вона насамперед покликана продукувати національну міфологію. Тим більше рівень її розвитку сьогодні справді бажає бути кращим, що не є таємницею й для білоруських дослідників, які слушно акцентують на основній її слабкості – малій кількості історичних міфів. Не менш сумно, з погляду В. Авраменка, що паралельно продовжують існувати куди фантастичніші міфи про «триєдинство» <рускага народу>, «всеслов'янську» (синонім – «московсько-православну») віру, «миролюбність» Російської імперії тощо. Причому «ці міфи, створені російською історіографією переважно в ХІХ ст., для Білорусі такий самий “імпортований товар”, як сарматські легенди поляків». Водночас автор змушений визнати, «що і міфи, і кваліфіковані історики, і сучасна історіографія потрібні нам не менше, ніж політики чи письменники», адже «все це елементи одного процесу – народження нації»⁸⁰.

В межах сучасної дискусії між представниками національного та директивного напрямів білоруської історіографії варто відзначити й позицію, котру останнім часом займає відомий могилівський археолог І. Марзалюк, який багато в чому слушно підкреслює слабкості національного наративу, хоча при цьому і не пропонує якихось новаторських альтернатив. Насамперед він не погоджується із тим, що сучасні апологети «національної історіографічної концепції» розцінюють відхід від канону останньої «ні більше, ні менше як національну зраду». При цьому історик прагне довести, що сучасна білоруська національна історіографія базується на міфах так званої «відродженської історії» другої половини ХІХ ст., яка по суті видавала бажане за дійсне, вважаючи його «єдиноправильним»⁸¹.

⁸⁰ Аўраменка В. Беларуская гістарыяграфія: вайна «мітаў» ці вайна амбіцыяў? (2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arche.by/by/page/works/narysy-tvory/844>.

⁸¹ Марзалюк І.А. Міфы «адраджэнскай» гістарыяграфіі Беларусі. – Магілёў: УА «МДУ імя А. Куляшова», 2009. – С. 4–5, 84, та ін.

В одному з інтерв'ю дослідник так пояснив, що має на увазі під терміном «відродженська історіографія»: «Я вживаю його відносно брутално примордіалістської частини національного історіописання, представники якої стверджують, що білоруси існували вже в IX–XIII ст.»⁸². Звісно, далеко не всі білоруські історики погоджуються із його доводами та критикою⁸³.

Подібна амбівалентність сучасної білоруської історіографії багато в чому, на наше переконання, зумовлена як зовнішніми (передусім, політична ізоляція Білорусі), так і внутрішніми причинами. Найбільш вагомою з останніх ми вважаємо надзвичайно слабку методологічну та теоретичну оснащеність новітніх наукових історичних студій білоруських учених. Відрадно варто визнати те, що вони й самі усвідомлюють цей факт. Втім, непокоїть інше: «методологічний вакуум» став проблемою для всіх пострадянських історіографій, але в білоруській він і досі перебуває фактично на початковій критичній стадії. З цього приводу, скажімо Г. Саганович, зауважив: «Наївно було б очікувати імплантації нових парадигм на зовсім непідготовленому ґрунті. Відсутнім був і теоретичний дискурс. Чому? Виявилася недостатність інтелектуального ресурсу. Білоруські історики в більшості залишаються стихійними позитивістами. Ті недоліки, за які критикувалася радянська історіографія (зокрема, економізм, презентизм, апріоризм), дотепер характерні для наших праць»⁸⁴. Не виправдали очікувань і спроби механічного перенесення західних методологічних напрацювань, без критично-теоретичного переосмислення попереднього доробку істориків.

Прагнення ж багатьох сучасних білоруських істориків залишатися в прокрустовому лоні директивної історіографії, спрямованої винятково на радянський міф про «дружбу народів» (в першу (втім, друга й решта тут не так і важливі) чергу з Росією), грає сьогодні з ними доволі неприємний жарт: пострадянська російська історіографія жодної «директиви» відносно цього їм так

⁸² Марзалюк І. Фальшывая гісторыя – маці фальшывай палітыкі // Беларуская думка. – 2010. – № 7. – С. 72.

⁸³ Див. зокр.: Бацюкоў А. Хто баіцца Ігара Марзалюка? (2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arche.by/by/page/reviews/navuka-ahliady/684>.

⁸⁴ Сагановіч Г. Дзесяць гадоў беларускай гістарыяграфіі... – С. 223.

і не запропонувала. Відтак, доводиться лише скрушно констатувати, як це робить А. Нечухрін: «Теоретичний вакуум білоруські, як і російські історики почали заповнювати найрізноманітнішими ідеями та концепціями». І якщо російська історіографія (принаймні, дотепер) намагалася справді розширити методологічні обрії свого дослідницького поля, то білоруська «після відмови від марксистської парадигми» не знайшла нічого кращого, ніж шукати фундамент у домарксистську добу: «Спостерігається інтенсивне відродження позитивістського розуміння історії, традиційного для дорадянської російської науки»⁸⁵, – зауважує той самий дослідник.

Свою чергою й білоруський історіограф Д. Карєв підсумовує: «На жаль, методологічної ґрунтовності сьогодні бракує багатьом історичним працям білоруських дослідників. Представлена ж у публікаціях концепція історії Білорусі пов'язана з процесами незавершеності формування національної самосвідомості білорусів. У ній явно визначилися два підходи: перший – політизований – через історичний матеріал довести закономірність державного суверенітету Білорусі; інший – збалансований – прагне розкрити специфіку історичних процесів у Білорусі на базі методологічних принципів, напрацьованих європейською історіографією ХІХ ст.»⁸⁶. Явним дисонансом у цій ситуації якраз виступає те, що сьогодні білоруські фахівці практично не обізнані з європейськими методологічними новаціями в галузі історії.

Вище вже йшлося про заперечення насамперед лояльними до режиму істориками користі наукового плюралізму для розвитку національної білоруської історіографії, але саме така позиція, швидше за все, шкодить для останньої найбільше. Відносно цього досить виразно висловився й А. Котлярчук: «Разом із чистками білоруську історичну школу спіткала методологічна криза. Міжнародна ізоляція Білорусі б'є по всьому

⁸⁵ Нечухрин А.Н. Развитие методологической базы... – С. 36.

⁸⁶ Карєв Д.В. Белорусская историография на рубеже XX – XXI вв. (старые проблемы и поиски новых решений) // XXI век: актуальные проблемы исторической науки: Материалы междунар. науч. конф., посвящ. 70-летию ист. фак. БГУ. Минск, 15–16 апр. 2004 г. / Редкол.: В. Сидорцов. (отв. ред.) и др. – Мн.: БГУ, 2004. – С. 154.

громадянству. Для нормального розвитку науки потрібний діалог зі світовими школами. Сучасні білоруські науковці такої можливості позбавлені. Вони майже не отримують міжнародних грантів. Білоруська історіографія не має академічних центрів за кордоном. Тож білоруським науковцям бракує академічного обміну. Як наслідок – у Білорусі бракує істориків, які володіють англійською чи німецькою мовами, стежать за сучасною світовою думкою, беруть участь у міжнародних проектах»⁸⁷.

В останні роки становище у царині теоретично-методологічного рівня білоруської історичної науки набуло вже загрозливих обрисів, засвідчуючи заледве не депрофесіоналізацію та тотальну некомпетентність нинішніх дослідників. Причому навіть на офіційному рівні – у ВАК Білорусі – наголошують, що професійна некомпетентність стає характерною ознакою навіть уже докторських дисертацій. Чиновники від науки змушені були констатувати, що майбутні доктори наук навіть «не прагнуть вникнути у сутність сучасних теоретично-методологічних основ науково-історичного дослідження (концептуальних положень, загального понятійного апарату та понять власного об'єкту-предмету дослідження, інноваційних методів аналізу, доказовості висновків)». Поруч із цим, «у дисертаціях не часто присутні посилання на праці з теорії та методології історичного дослідження, а відсебеньки так і муляють очі досвідченого дослідника»⁸⁸.

Методологічна необізнаність білоруських істориків виявляє себе й на рівні навчальної літератури, де час від часу також виринають теоретичні химери та гібриди, що зайвий раз підкреслюють передусім фахову байдужість їхніх авторів. Так, коли 2000 р. Міністерство освіти РБ затвердило нову програму для вищої школи, вона передбачала вивчення історії країни в контексті світових цивілізацій. Автори більшості нових підручників взагалі оминули цю рекомендацію. Натомість у Білоруському державному університеті (провідному ВНЗ країни) з'явився посібник, де, згідно принципу цивілізаційного підходу,

⁸⁷ Котлярчук А. Історики у шанцах... – С. 69.

⁸⁸ Сидорцов В., Шутова О. Истина всего дороже. Проблема компетентности в отечественной историографии // Беларуская Думка. – 2013. – № 1. – С. 62.

його автори в історії людства на території Білорусі виділили все ті ж періоди – стародавній світ, середні віки, нову та новітню історії. Аналізуючи цю явну помилку, Н. Ковальова, цілком слушно зауважила: «Якщо застосовувати цивілізаційний підхід для вивчення історії Білорусі, то для початку варто було б чітко визначити, до якої з “живих” цивілізацій вона належить»⁸⁹. На жаль, подібні випадки відвертого методологічного недбальства у сучасній білоруській історіографії далеко непоодинокі.

Не менш назрілою проблемою для новітньої історичної науки в Білорусі є й створення відповідного наукового глосарію гуманітаристики, заради узгодження сучасного розуміння базових понять і категорій. Тому важко не погодитись із С. Ходзіним, що «доти, поки це питання не буде наближене до вирішення, наші намагання можуть бути подібними на намагання будівничих Вавилонської вежі на момент, коли кожний із них заговорив своєю мовою»⁹⁰. Ситуація ускладнена також тим, що в практику багатьох білоруських дослідників увійшла звичка лише переобрамлювати свої колишні «марксоїдні» тексти новітніми термінами. Вище ми вже відзначали, що у такий механічний спосіб чимало «класового» одночасно перетворилося в новітній білоруській історіографії на «національне». Крім цього, «потреба “писати по-новому” не була забезпечена новим методологічним інструментарієм, тому нерідко “новизна” також зводилася до заміни термінології та фактури»⁹¹. В межах неопозитивістського дискурсу білоруські дослідники «досі шукають “істину в останній інстанції”, накопичують факти, котрі часто трактуються як об’єктивна реальність»⁹².

На наше переконання, багатьом білоруським науковцям варто якомога швидше відмовитися від пошуків «єдиноправильної» чи

⁸⁹ Ковалёва Н.Н. О месте цивилизационного подхода в изучении истории Беларуси // Актуальные проблемы истории Беларуси: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця: У 4 ч. – Ч. 1 / Пад рэд. І. Крэня, У. Навіцкага, І. Змітровіча. – Гродна: ГрДУ, 2003. – С. 88.

⁹⁰ Ходзін С.М. «Крызіс» гістарычнай навукі і крыніцазнаўства // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны. – Вып. 1 / Рэдкал.: С. Ходзін і інш. – Мн.: БДУ, 2002. – С. 87–88.

⁹¹ Сагановіч Г. Дзесяць гадоў беларускай гістарыяграфіі... – С. 224.

⁹² Смаленчук А. Антрапалагічная гісторыя і беларуская гістарыяграфія // Homo historicus – 2008: Гадавік антрапалагічнай гісторыі / Пад. рэд. А. Смаленчука. – Вільня: ЕГУ, 2008. – С. 13.

«єдиноможливою» методологічної основи для досліджень, адже сучасна світова історіографія довела неможливість і хибність такої монологічності. Однак для сучасної білоруської національної історіографії тотальною «професійною ідеологією істориків», на думку М. Соколової, й надалі залишається «історизм», який дехто з дослідників визначає навіть за дисциплінарну матрицю⁹³. Так само й А. Ластовський переконаний, що саме небажанням засвоювати нову методологію можна пояснити те, що історичні знання в Білорусі досі продукуються практично лише в межах неопозитивістської методології, тільки в різних версіях – чи то пострадянській (на наш погляд, неорадянській), чи то – національній⁹⁴.

Самоізоляція білоруської історичної науки до всього робить її практично беззахисною й у ситуації так званого «виклику постмодерну». Водночас, як переконує О. Шутова, історики Білорусі все ще тяжіють до декларування свого «імунітету» до «хвороби постмодерну», з його в'їдливими сумнівами та рефлексивною напругою, котрі виявилися в інших дослідницьких сферах⁹⁵. Попри те, що сьогодні все помітнішими стали мінуси різноманітних «поворотів» в історії: фрагментація, досліджень, їхня поверховість, ухил у бік наративу та втрата «загального», захоплення модними дискурсами, гендером тощо, всі ці «виклики» для білоруської історіографії поки не становлять серйозної «загрози»⁹⁶.

Методологічна розгубленість сучасних білоруських істориків становить собою лише один із аспектів негативних

⁹³ Сакалова М. Да пытання пра значэнне змены парадыгмаў для гістарычных даследаванняў // Гістарычны Альманах: навуковы гістарычны і краязнаўчы часопіс. – Гародня, 2001. – Т. 4. – С. 16.

⁹⁴ Ластоўскі А. Незалежная гістарыяграфія: спроба метадалагічнага абнаўлення (2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arche.by/by/page/reviews/navuka-ahliady/332>.

⁹⁵ Шутова О.М. Историография и интеллектуальная история: домены под подозрением // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны. – Вып. 2 / Рэдкал.: С. Ходзін (адказ. рэд.) і інш. – Мн.: БДУ, 2005. – С. 40.

⁹⁶ Шутова О.М. Историография: диалектика «вызовов» в условиях постмодерна // XXI век: актуальные проблемы исторической науки: Материалы междунар. науч. конф., посвящ. 70-летию ист. фак. БГУ. Минск, 15–16 апр. 2004 г. / Редкол.: В. Сидорцов. (отв. ред.) и др. – Мн.: БГУ, 2004. – С. 40.

тенденцій, властивих новітній національній історіографії в Білорусі. Її згадана вище самоізолюваність від світового історіографічного процесу зумовила не лише байдужість науковців до нових напрямів і концепцій, але й відчутний конформістський стиль частини із них, поглиблений до того ж як ми уже бачили фаховим розколом на «придворних» і «незалежних» істориків. Ускладнює дискурс і властива для усіх сучасних східнослов'янських історіографій проблема популярності у суспільстві так званої «фолк-історії», що, втім, має аналізуватися докладно й окремо від заявленої нами проблематики. Водночас існує чимало інших проблем, котрі потребують якнайшвидшого вирішення та на які звертають увагу сучасні дослідники білоруської історіографії.

Однією з них, безсумнівно, є відсутність належного теоретичного та методологічного обґрунтування власне й історіографії як окремої спеціальної історичної дисципліни та історіографії історії Білорусі зокрема. Це, як вважає Т. Будзянкова, стосується й удосконалення її термінології, й ознайомлення з досвідом зарубіжних дослідників⁹⁷. Не менше здивування зумовлює й обставина, на якій наголошує Д. Карєв, пов'язана із відсутністю у сучасній білоруській історіографії «власного національного підручника з історіографії вітчизняної історії», що становить собою «явну ознаку слабкості історіографічної рефлексії стосовно створеної білоруськими істориками творчої спадщини та проблеми її впливу на формування національної історичної свідомості білорусів»⁹⁸. Навряд чи можна визнати нормальним і становище в історіографії, коли в ній технологічно майже загинула така її важлива складова, як історична бібліографія⁹⁹.

Зберігається як відчутна проблема національної історіографії й обмеженість фахової підготовки істориків у Білорусі. А. Нечухрін зокрема наголошує на тому, що існує й

⁹⁷ Будзянкова Т.С. Метадалагічныя аспекти айчынных гістарыяграфічных даследаванняў (1991 – 2005 гг.) // Весці БДПУ. – 2008. – № 2 (56). – С. 12.

⁹⁸ Карєв Д.В. Белорусская и украинская историография конца XVIII – начала 20-х гг. XX в. в процессе генезиса и развития национального исторического сознания белорусов и украинцев. – Вильнюс: ЕГУ, 2007. – С. 29–30.

⁹⁹ Сагановіч Г. Дзесяць гадоў беларускай гістарыяграфіі... – С. 229.

диспропорція в підготовці спеціалістів за окремими галузями та перекіс у проблематиці наукових досліджень¹⁰⁰. Так, доволі сумну картину зображує й А. Кравцевич: «Сьогодні білоруська історична наука знаходиться у надзвичайно важкому, критичному становищі й фактично не спроможна ефективно виконувати жодну з двох своїх основних функцій: пізнання минулого та історичної освіти громадськості. Цей висновок може лише здатися надто критичним і песимістичним, бо зовні ситуація виглядає навіть добре»¹⁰¹. Стосовно вищої історичної освіти в Білорусі він зауважує: «Заборона підручників, відновлення цензури в державних наукових видавництвах, контроль над педагогічною діяльністю істориків-науковців тощо зумовили розрив зв'язків між академічною (професійною) науковою та державною системою освіти, що вельми негативно позначається на загальному стані та рівні історичної освіти»¹⁰².

Дошкульним явищем для незаангажованих інтелектуалів залишається відірваність білоруської історіографії від зовнішнього світу, адже тепер вона «мало чим відрізняється від історичної науки радянської доби та катастрофічно відстає від історіографії сусідніх держав». Відтак, на думку З. Шибєки, «коли офіційних істориків і цитують в європейських країнах, то тільки для того, аби показати їхню приховану чи зовсім не приховану залежність від радянської ідеології та штампів радянської історіографії»¹⁰³. Вчений вважає, що зміни на краще відбулися лише в неофіційній історіографії Білорусі. Цьому неабияк посприяли доступ до закордонних архівів, новітні цифрові технології, поява недержавних фахових часописів, які й презентують білоруську історіографію на європейському науковому просторі.

Своєю чергою, А. Смалянчук не менш слушно підкреслює, що і позиція ВАК Білорусі, і тих, хто сьогодні реалізує історичну політику, виводять білоруську історіографію поза

¹⁰⁰ Нечухрин А.Н. Развитие методологической базы... – С. 37.

¹⁰¹ Краўцэвіч А. Праблемы гістарычнай навукі на Беларусі... – С. 6.

¹⁰² Краўцэвіч А. Нацыянальная бяспека...

¹⁰³ Анкета БГА... – С. 247–248.

контекст світової історичної науки¹⁰⁴. Становище погіршується до того ж і фактичною забороною або жорстким контролем з боку офіційних осіб за міжнародними контактами білоруських науковців. Не менш важливою внутрішньою проблемою білоруської історіографії залишається те, що історики з вишів так і не сформували в країні єдиного інформаційно-комунікативного простору. Однією з причин цього, на думку С. Токця, стало те, що університети через перманенту жорстку економію практично не виділяють коштів на наукові відрядження для рядових дослідників¹⁰⁵. Як наслідок, не меншою проблемою є відсутність у Білорусі професійних історичних товариств і об'єднань.

Не набагато кращою є ситуація й на рівні інституційному. Так, за роки незалежного існування Білорусі, кількість співробітників провідної установи – Інституту історії НАНБ – скоротилася майже вдвічі, причому більшість пішли з наукової до інших, більш прибуткових сфер. Декого, звісно, скоротили й у цьому контексті показовою є ліквідація 1996 р. групи з дослідження сталінських репресій¹⁰⁶. Зменшення кількості фахових істориків спостерігалось й на рівні інших гуманітарних установ¹⁰⁷. Фактично радянська модель організації вищого навчального закладу, домінуюча дотепер у Білорусі, не сприяє також розвитку університетської науки. Відтак, сучасні білоруські університети є, перш за все, бюрократичними організаціями з відповідними «культурою» та «кліматом», чітко вбудованими у «вертикаль» державної влади. Їхні ректори призначаються міністром освіти та радше є державними чиновниками, ніж академічними вченими¹⁰⁸. Дехто з дослідників наголошує і на не зовсім належному кадровому рівні системи підготовки спеціалістів-істориків у вищих навчальних закладах республіки, що зумовлює загальну «слабкість усієї системи

¹⁰⁴ Смалянчук А. «Homo Sovieticus» і беларуская постсавецкая гістарыяграфія... – С. 197.

¹⁰⁵ Токць С. Институты исторической науки в Беларуси...

¹⁰⁶ Там само.

¹⁰⁷ Белазааровіч В.А. Гістарыяграфія гісторыі Беларусі: дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2006. – С. 313.

¹⁰⁸ Токць С. Институты исторической науки в Беларуси...

історичної освіти» та наступне явище: «В Білорусі багато істориків, але мало науки історії»¹⁰⁹.

Теперішні білоруські науковці-історики акцентують увагу на ще одній надзвичайно гострій проблемі – якості та малій кількості фахових історичних часописів у Білорусі. За радянської доби тут взагалі не було жодного періодичного видання з історії, а першим став історико-культурний журнал «Спадчына», започаткований на хвилі «перебудови» 1989 р., хоча він мав передусім популяризаторську й освітню спрямованість. Суто наукові видання вперше з'явилися лише 1993 р. – «Беларускі гістарычны часопіс» і «Беларуская мінуўшчына». Однак перший доволі швидко перетворився по суті на освітянський допоміжник і зосередився на дидактиці, а інший проіснував лише до 1999 р. і мав переважно популяризаторський характер. У 1994 р., з приватної ініціативи, почав існувати «Беларускі гістарычны агляд», який ставив за мету «оживлення та концептуальне оновлення білоруської історіографії». З 1998 р. у Гродно почав виходити «Гістарычны альманах» як видання «Беларускага Гістарычнага Таварыства»¹¹⁰.

Існують також незалежні часописи «ARCHE» і «Номо historicus» (видається у Литві), що, як і два попередні, не визнані білоруським ВАКом (безсумнівно, з огляду на цензуру) такими, де можуть публікуватися результати дисертацій. Не менш промовистим варто визнати факт, що жодного фахового видання з історії не має Інститут історії НАНБ, крім збірника праць з археології, що називається «Гістарычна-археалагічны зборнік». Малодоступними та небагатотиражними є й фахові «Вісники» білоруських університетів, які до того ж часто сполучені в одному випуску з працями інших наукових спеціальностей (філологія, економіка, право, філософія, соціологія тощо). Однак вміщені у них студії досить часто носять формально-виважений характер і навряд чи сприяють покращенню сучасної білоруської історіографії.

Професор Білоруського державного педагогічного університету ім. М. Танка Е. Іофе відзначив зокрема таку деталь,

¹⁰⁹ Краўцэвіч А. Праблемы гістарычнай навукі на Беларусі... – С. 10.

¹¹⁰ Сагановіч Г. Дзесяць гадоў беларускай гістарыяграфіі... – С. 221.

що більшість їхніх редакторів «бояться нових фактів і відкрито говорять: “Не треба переписувати історію”»¹¹¹. Хоча на тлі інших вигідно вирізняється історичний факультет головного вишу країни – Білоруського державного університету, котрий видає кілька власних щорічників: «Труды исторического факультета БДУ», «Источниковедение и специальные исторические дисциплины», «Российские и славянские исследования». З огляду ж на загальну досить сумну картину у цій царині сучасної білоруської історіографії, не таким уже й парадоксом виглядає спостереження Г. Сагановіча: «Історична періодика в Білорусі досі як слід не оцінена й у більшості не запотребувана тими, хто займається історією професійно»¹¹².

Внутрішні хвороби та кризові явища, властиві сучасній національній білоруській історіографії, водночас, не можуть повністю нівелювати ті позитивні зрушення й тенденції в її межах, на яких акцентують у своїх аналітичних спостереженнях і білоруські дослідники. Попри економічні негаразди та політичні трансформації в країні кінця ХХ ст., саме на цьому етапі білоруський історіографічний процес мав найдинамічнішу фазу розвитку за весь час свого існування, збагативши національну історичну науку більше, ніж коли б то не було, інтелектуально-гуманітарним ресурсом і важливим досвідом. Як стверджує Г. Сагановіч, саме тепер «білоруська історіографія, зрештою, продемонструвала певну ідейну самостійність і, бодай, уперше вийшла на позиції міжнародного діалогу»¹¹³.

Оптимізм вселяє й наявність у межах сучасної білоруської історіографії її «неофіційної» частини, адже саме вільні від державного контролю наукові центри (переважно поза межами Білорусі) сьогодні є основною альтернативою поширення релікту «совєтськості» у середовищі білоруських істориків. Якраз із цими центрами пов’язані реальні успіхи білоруської історичної науки останніх десятиліть¹¹⁴. Їхні «сябры» повсякчас налаштовані доволі рішуче, що демонструє своїми заявами зокрема

¹¹¹ Анкета БГА... – С. 238.

¹¹² Сагановіч Г. Дзесяць гадоў беларускай гістарыяграфіі... – С. 222.

¹¹³ Там само. – С. 227–228.

¹¹⁴ Смалянчук А. «Homo Sovieticus» і беларуская постсавецкая гістарыяграфія... – С. 197–198.

А. Кравцевич: «Сьогодні знову йде бій за історію, знову наступає окупаційна влада, а до системи освіти впроваджується історія російської колонії»¹¹⁵. Втім, на переконання А. Грицанова, демонструвати певну фронду теперішньому режиму набагато легше, ніж у 1950–80-х рр., адже нема централізованої цензури, нема компетентності у відповідних чиновників, а крім цього, вже далеко не той ступінь духовної залежності вчених¹¹⁶.

Попри явно перебільшені твердження деяких дослідників, що «білоруської національної історичної науки не існує як явища»¹¹⁷, адекватно оцінити реальний стан справ у межах останньої також не просто. З погляду Г. Сагановіча, складність тут полягає в тому, що сучасна білоруська історіографія надто розмита, до того ж досі немає ні діяльних професійних об'єднань національного масштабу, ні центрального періодичного органу, ні національної бібліографії з історії¹¹⁸. Слід погодитись і з О. Шутовою, що в перспективі саме методологічні практики постмодерна можуть дати в тому числі й білоруській історіографії «нове наповнення (або доповнення) до “традиційних” сфер дослідницьких зацікавлень»¹¹⁹. Доречним варто визнати й зауваження М. Соколової: «Теоретизування в історії зовсім не означає поклоніння марксистським або будь-яким іншим догматам, через гвалт над фактами, не означає так само безвідмовного “лунання” над фактами у спекулятивному дусі чи в комбінуванні дискурсів. Навпаки, теоретизування може стати сходженням до нового бачення таких любих історикам фактів»¹²⁰.

Так, і німецький спеціаліст у сфері сучасної історіографії Р. Лінднер вважає, що сподівання на отримання європейського статусу нової пострадянської та постнаціональної білоруської історіографії стають очевидними, коли тільки-но знайомишся з

¹¹⁵ Краўцэвіч А. Баі за гісторыю (2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arche.by/by/page/blog/11985>.

¹¹⁶ Грыцанаў А. Разброд і хістаньні афіцыйнай навукі // ARCHE. – 2005. – № 4. – С. 362.

¹¹⁷ Краўцэвіч А. Праблемы гістарычнай навукі на Беларусі... – С. 12.

¹¹⁸ Сагановіч Г. Дзесяць гадоў беларускай гістарыяграфіі... – С. 227.

¹¹⁹ Шутова О.М. Историография: диалектика «вызовов» в условиях постмодерна... – С. 42.

¹²⁰ Сакалова М. Да пытання пра значэнне змены парадыгмаў... – С. 18.

публікаціями «Білоруського історичного огляду». Головні ж сподівання цей науковець покладає саме на молодше покоління істориків мінської школи, котре орієнтується на традиції, в яких переважну роль відіграють погляди дорадянської епохи. І саме це покоління, на його переконання, усвідомлює перспективи пізнання історії¹²¹. Отже, слідом за М. Стріхою, «не будемо жаліти молодих білоруських інтелектуалів, яким випало жити в найодіознішій сьогодні країні континенту», а ліпше подивуймося їхній енергії, з якою вони прагнуть вибудувати «альтернативну Білорусь»¹²². Це підтверджує і зізнання у блозі А. Кравцевича: «Вы не ўяўляеце які гэта кайф – свабодна пісаць гісторыю сваёй краіны і адчуваць зваротную сувязь з суграмадзянамі! Нават на выспе (острові. – К. І.), аточанай папсовай расейшчынай»¹²³.

Таким чином, представники сучасної білоруської національної історіографії багато в чому усвідомлюють і недоліки, і перспективи її розвитку, що дозволяє їм з оптимізмом дивитися у майбутнє. Водночас, як ми могли переконатися вище, ситуація в межах новітньої історичної науки Білорусі надзвичайно складна та потребує справді титанічних зусиль для її перетворення на адекватну частину, якщо не світового, то, принаймні, європейського історіографічного простору. Будемо сподіватися, що й ідеологічний розкол білоруської історіографії з часом буде подолано, а високопрофесійні дослідники у цій галузі гуманітаристики зуміють переосмислити всі негативні аспекти, пов'язані як з директивним її варіантом, так і з вузькими рамками національної версії минулого білоруської спільноти.

¹²¹ Лінднер Р. Нацыянальныя і «прыдворныя» гісторыкі... – С. 215.

¹²² Стріха М. Інтелектуальний «бенкет у чуму», або ж спроба побудувати альтернативну схему національної культури в окремо взятому часописі: «Агсхе». – Менськ, 1998. – № 1; 1999. – № 1–3 // Український гуманітарний огляд / За ред. Н. Яковенко. – Вип. 2. – К., 1999. – С. 140.

¹²³ Краўцэвіч А. Баі за гісторыю...